

УДК 591.4:599

XVIII ТЕРІОЛОГІЧНА ШКОЛА-СЕМІНАР «МОРФОЛОГІЧНА МІНЛИВІСТЬ ССАВЦІВ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЇХ РІЗНОМАНІТТЯ» (КАЗАНТИП, 2011)

Микола ТОВПИНЕЦЬ

The XVIII Theriological school-seminar «Morphological variability of mammals and protection of their diversity» (Kazantyp, 2011). — Tovpinets M. — Detailed report about main items of XVIII theriological workshop in Kazantyp Natural Reserve (Crimea, Ukraine), scientific reports and round tables that took place during this annual meeting of Ukrainian Theriological Society.

Загальна інформація

Школа-семінар Українського теріологічного товариства НАН України 2011 року була присвячена темі «Морфологічна мінливість ссавців та збереження їх різноманіття». Місце і дата проведення були обговорені та затверджені Радою Товариства заздалегідь, а саме наприкінці вересня в одному з куточків Криму. Весь тиждень, з 26.09 по 01.10.2011 р. робота і проживання всіх учасників Теріошколи пройшли в затишному комплексі «Дзеркало», що розташований поряд із Казантипським заповідником, над однією з бухт Азовського моря. Офіційними організаторами XVIII Теріологічної школи виступили Українське теріологічне товариство НАН України, Таврійський національний університет ім. В. Вернадського, Казантипський природний заповідник та Кримська республіканська санепідстанція.

Учасники

На другу Кримську школу загалом з'їхалося трохи більше 30 учасників з різних областей України, з Естонії та Білорусії. Однією з особливостей 18 Теріошколи стало те, що впродовж кожних 2 днів поспіль участь в роботі школи приймало 15–18 чоловік. Кожного дня якась кількість учасників прибувала на школу, а якась — від'їжджала. Така кількість учасників дала змогу організаторам Школи запропонувати більше часу кожному доповідачу. Загалом у роботі XVIII Теріошколи взяли участь представники 19 організацій та установ України.

Перш за все це зоологи провідних науково-дослідницьких інститутів — Інституту зоології ім. І. Шмальгаузена (Київ), Національного науково-природничого музею НАНУ (Київ), Інституту ядерних досліджень НАНУ (Київ). Також широко були представлені навчальні заклади України, а саме Луганський національний університет ім. Т. Шевченка (Луганськ), Львівський національний університет ім. І. Франка (Львів), Харківський національний університет ім. В. Каразіна (Харків), Ужгородський національний університет (Ужгород), Одеський національний університет ім. І. Мечникова (Одеса), Таврійський національний університет ім. В. Вернадського (Сімферополь). Традиційно в роботі Теріошколи взяли участь зоологи із заповідників, у тому числі Чорноморського біосферного заповідника (Гола Пристань), Дніпровсько-Орільського природного заповідника (Дніпропетровськ), Казантипського природного заповідника (Щолкіне), Опукського природного заповідника (Феодосія) та національних природних парків (НПП) — Карпатського НПП (Яремче), НПП «Святі Гори» (Святогірськ), НПП «Бузький Гард» (м. Первомайськ).

Інші організації і установи, в яких працюють зоологи-теріологи, були представлені спеціалістами Одеського протичумного інституту ім. І. Мечникова (Одеса) та Кримської республіканської санепідстанції (Сімферополь), Київського міського зоопарку (Київ). Закордонні учасники прибули на XVIII Теріошколу з Естонії (Тартуський університет), а один з теріологів з

Білорусії — Олександр Саварін (Гомельський національний університет ім. Ф. Скорини), брав заочну участь, надіславши для ознайомлення свою презентацію «Об одонтологической изменчивости у обыкновенного крота на юго-востоке Беларуси».

Місце проведення

Робота XVIII Теріюшколи проходила на Керченському півострові на березі Арабатської затоки Азовського моря, неподалеку від одного з найменших природних заповідників Криму — Казантипського, на території бази відпочинку «Дзеркало», в околицях села Заводське. Учасники школи-семінару розмістилися в доволі затишних дерев'яних двоповерхових будинках. Робочі засідання проходили у кафе, яке мало вигляд кільця, що надавало роботі школи дуже тепло, навіть камерну атмосферу. База відпочинку розташована на відстані 50 м від берега моря, а на самому березі знаходиться дуже зручна площадка для танців відпочиваючих, на якій відбулася перша зустріч колег-зоологів, що приїхали напередодні і в перший день роботи школи. Тепла, спокійна погода, смачне кримське сухе вино дали можливість зразу ж відчувати всім учасникам школи — вони в Криму, а тому в перший вечір всі, досхоучи намілювавшись заходом сонця, не розходилися до півночі. І кожного ранку майже всі учасники знову збиралися на цьому ж місці, щоб випити кави чи гарячого чаю і далі продовжити роботу. Були й такі, що встигали до початку засідань ще й пірнути в тепле море...

Тематика

Тема XVIII Теріюшколи обговорювалася на форумі школи і ще задовго до її початку була затверджена Радою школи і більшістю учасників форуму. Основною темою було запропоновано питання морфологічної мінливості ссавців та збереження їх різноманіття. Тому впродовж 5 днів доповіді учасників школи були присвячені саме мінливості різних груп ссавців, пов'язаних з нею проблем діагностики видів-двійників, особливостям онтогенезу окремих видів ссавців, морфологічним ознакам, які маркують різні вікові і популяційні угруповання видів-жертв в харчуванні хижих птахів, тощо.

Крім того, протягом семінару теріологи обговорювали завжди актуальні питання охорони тваринного світу, а також результати поточних досліджень. В зв'язку з цим дуже емоційним було обговорення позапланового питання — про реакцію теріологів України на звернення В. Борейка до ректорів університетів з вимогою заборони проведення польових практик студентів з застосуванням різних не гуманних знарядь відлову дрібних ссавців. Оскільки частина зоологів України за різними причинами не прибула на XVIII Теріюшколу, то кількість круглих столів була скорочена, а їх тематика дещо змінена. Але все ж такі традиційні круглі столи як «SICISTA» (Обліки та ідентифікація дрібних ссавців) та «HELP» (Моніторинг та охорона великих хижих ссавців) відбулися і пройшли на високому рівні.

Хроніка роботи Теріюшколи

Робота Школи як зазвичай проходила в традиційному режимі трьох щоденних сесій — дообідньої, післяобідньої та вечірньої. Один з днів було присвячено екскурсії на територію Казантипського природного заповідника, де учасники Школи познайомилися з ландшафтами, флорою та частково з фауною справжніх степів півдня України.

Перший день (26 вересня)

Перший день по традиції розпочався зустрічами перших учасників Школи, реєстрацією та розміщенням колег. Всіх учасників з радістю й щиро зустрічали організатори Теріюшколи, які приїхали задалегідь і вже в перший день потурбувалися про різні побутові речі — харчування, добробут колег. Перша пообідня сесія вже збрала близько 17 учасників. І як завжди розпочалася зі вступного слова Голови Теріологічної школи Ігоря Загороднюка, оголошення головної теми школи і попередньої програми нашої роботи на тиждень, а також коротким нарисом з історії Теріюшколи. А ввечері, зібравшись на березі моря, з захопленням і радісними

емоціями від зустрічей з колегами, в теплій, дружній атмосфері спостерігали захід сонця і знайомилися з учасниками нашого семінару, які вперше брали в ньому участь.

Другий день (27 вересня)

Дообідня сесія розпочалася з виступу директора Казантипського природного заповідника Рими Бондаренко. Вона докладно розповіла про нелегкий шлях та історію створення Казантипського природного заповідника, познайомила учасників Школи з основними характеристиками заповідника, його структурою і планами на майбутня. Наприкінці свого виступу Рима Борисівна щиро запросила учасників Теріюшколи відвідати заповідник з екскурсією. Далі всі присутні заслухали доповідь Дениса Вишневського «Великі хижі ссавці Чорнобильської зони відчуження». В своїй доповіді Денис докладно розповів про фауну крупних хижих ссавців, особливості динаміки їх чисельності, відносини між ними та людиною. Наступним доповідачем був Лобков Володимир, який презентував доповідь «Принципы и методы сохранения биоразнообразия». Його виступ викликав певну дискусію, бо у слухачів виникли запитання з приводу деяких постулатів автора з питань збереження біорізноманіття. За ним свою доповідь «Изменчивость морфологических признаков восточноевропейской полевки в ДОПЗ» презентувала Надія Антонець. Її доповідь стосувалася мінливості морфологічних ознак екстер'єру в залежності від статевовікової структури виду і його біотопного розподілу на території Дніпровсько-Орільського заповідника

Пообідня сесія розпочалася з виступу Зої Селюніної на тему «Історія антропогенних змін Нижньодніпровських плавнів». Як завжди, Зоя дуже змістовно розповіла про історію антропогенної трансформації нижнього Подніпров'я, а ілюстрації наочно показали слухачам які саме зміни відбулися, і чому саме був організований Чорноморський біосферний заповідник. Дуже близькою за темою була наступна доповідь Євгенії Улюри «Збереження різноманіття наземних хребетних на антропогенно змінених територіях», в якій Женья докладно розглянула основні механізми збереження різноманіття фауни в залежності від глибини антропогенних трансформацій. Завершився другий день роботи Теріюшколи круглим столом «HELP» (Моніторинг та охорона великих хижих ссавців), де ще раз доповідачем був Денис Вишневський, який презентував в якості основної доповіді по темі столу спільну з Мариною Шквирею роботу «Конфлікт "людина – хижак" на території України». А ось чи не головною подією кінця цього дня став приїзд наших колег зі Львова і Карпат — Ігоря Дикого та Олександра Киселюка, яких всі учасники з нетерпінням чекали.

Третій день (28 вересня)

На третій день зранку більшість присутніх учасників XVIII Теріюшколи, зібравши з собою «сухий» пайок, вирушила на автобус щоб доїхати до с. Мисове, де їх зустрічала Наталія Литвинюк, науковий співробітник Казантипського природного заповідника, щоб провести екскурсію по заповіднику. Практично для всіх присутніх зустріч із заповідником відбувалася вперше. Учасники екскурсії вже на початку ознайомилися з ландшафтом і краєвидами Казантипу, а побачивши красу невеличких бухт, були в захваті від побаченого. Слухаючи розповідь Наталії про рослинний і тваринний світ Казантипу, про його історію, екскурсанти пройшли половину шляху. Підкріпившись і відпочивши на тлі прекрасних краєвидів, слухачі продовжили свою подорож вздовж північного побережжя Казантипу і завершивши її на східній частині півострова, знову вийшли на автобусну зупинку в с. Мисове. До головної бази проведення Школи всі повернулися з купою емоційних вражень, трошки втомлені, але приємно засмагли – цілий день над ними було яскраве сонце.

Після невеликого перепочинку всі учасники знову зібралися на вечірню сесію, яку розпочала доповідь Євгена Скоробогатова «Возможности и перспективы использования собаки при мониторинге выхухоли (*Desmana moshata*)». Учасники школи з захопленням слухали Євгена і роздивлялися слайди презентації, на яких показано роботу собаки в різних обставинах з пошуку сховищ хохулі, в якій могли бути тварини. За ним цікаву доповідь про використання собак при вивченні екології ссавців зробила Марія Палкіна.

Дуже цікаву доповідь про особливості екології видри в на р. Буг зробив Андрій Андрусенко, презентувавши свою роботу «Дослідження популяції видри річкової на території НПП «Бузький Гард». Учасники семінару дуже тепло сприйняли його виступ і підтримали Андрія, помітивши хвилювання доповідача. Далі доповідь про природні осередки різних інфекцій, роль дрібних ссавців в функціонуванні таких осередків, про необхідність дотримуватись техніки безпеки при проведенні теренових досліджень зробив Олександр Овчаров.

Завершилася сесія круглим столом «SICISTA» (Обліки та ідентифікація дрібних ссавців), на якому розгорнулася дискусія щодо ситуації, пов'язаної з листом В. Борейка, в якій взяли участь більшість учасників Школи-семінару. Надійшла значна кількість пропозицій щодо звернення в різні державні установи з проханням про роз'яснення законодавчої колізії, що склалася в освітніх, науково-дослідницьких закладах, санітарно-епідеміологічних організаціях та інших установах з питанням обліку дрібних ссавців пастками. За результатами обговорення підготовано Протокол зібрання і проект відповідного пункту Резолюції.

Четвертий день (29 вересня)

Сесія розпочалася з двох фундаментальних доповідей, першу з яких на тему «Новые веяния в макросистематике млекопитающих» зробив наш давній товариш з Тартуського університету (Естонія) Андрій Мілютін. Далі була презентована лекційна доповідь Павла Гольдіна про використання сучасних методів геометричної морфометрії для досліджень мінливості, діагностики ссавців на прикладі викопних китів. Наступну доповідь про результати спостережень за дельфінами Чорного моря презентувала Олена Гладиліна, показавши і прокоментувавши відеоролик, в якому продемонстровано різні риси поведінки дельфінів, від групової до індивідуальної. Потім учасники Школи заслухали виступ Ігоря Загороднюка «Відмінності близьких видів ссавців: топографія екоморфологічних ознак черепа». Закінчилася ця сесія доповіддю Заїки Сергія «Міжвидова вибірковість живлення сов на Луганщині».

Післяобідня сесія розпочалася з виступу Ігоря Сікорського, який розповів про історію створення та сучасний стан екосистем Опуцького природного заповідника, ознайомив присутніх з фауною хребетних заповідника, акцентувавши увагу на фауні ссавців. Виступ Олександра Киселя був присвячений угрупованням дрібних ссавців корінних лісів Карпатського НПП, їх різноманіттю та чисельності. Юлія Зізда розповіла присутнім учасникам семінару про різні форми забарвлення вивірки в різних частинах мешкання цього виду на території Закарпаття. Дуже цікавою була доповідь Арпада Крона про вплив електромагнітного випромінювання на фауну безхребетних і хребетних тварин в залежності від потужності і відстані від високовольтних ліній електропередач.

Завершився четвертий день традиційним Теріологічним бенкетом, на якому всі присутні, не зважаючи на дуже різке погіршення погоди і шторм на морі, в теплій дружній атмосфері бажали один одному тепла і благополуччя і висловлювали надію на обов'язкову зустріч на наступній Школі. Всі учасники XVIII Теріошколи висловлювали подяку кримчанам за теплий прийом і гарну організацію роботи, пристойний побут і задовільне харчування.

П'ятий день (30 вересня)

Останній робочий день Теріошколи був присвячений підведенню підсумків роботи, доопрацюванню Резолюції, остаточному розрахунку з власниками бази відпочинку, відправкою колег, у яких були білети чи то за межі Криму, чи до Сімферополя....

Шостий день (1 жовтня)

Шостого дня, в суботу зразу після сніданку невелика кількість учасників Теріошколи, головним чином кримчан, організовано залишила базу відпочинку «Дзеркало» і рейсовим автобусом «Щолкіне-Сімферополь» відбула з Керченського півострова, щоб остаточно розпрощатися в Сімферополі до наступного року, до наступної Теріошколи, яку попередньо домовилися провести на базі Чорноморського біосферного заповідника.

Резолюція

Учасники XVIII Теріологічної школи-семінару «Морфологічна мінливість ссавців та збереження їх різноманіття», що проходила з 26.09 по 01.10.2011 р. на базі Казантипського заповідника в окол. смт Щолкіне, ухвалили таку резолюцію:

1. Про основну тему Школи. Продовжити розвиток порівняльно-морфологічних досліджень, застосовуючи новітні методи, такі як геометрична морфометрія, з метою вдосконалення морфологічної діагностики ссавців, особливо двійникових комплексів. Проводити моніторингові спостереження стану регіонального і загальнодержавного біорізноманіття ссавців і вдосконалювати методи прогнозування змін фауни і можливості управління цими процесами.
2. Про круглі столи. Визнати важливою роботу семінару у формі щоденних вечірніх круглих столів і підведення підсумків за кожен з них, у тому числі традиційних круглих столів щодо проблем діагностики морфологічно близьких видів, наукової термінології та номенклатури, методів обліку окремих груп та ведення баз даних щодо обліку.
3. Керівництву Українського теріологічного товариства звернутися у відповідні інстанції Кабінету Міністрів України (Міністерство екології, Міністерство освіти та науки, тощо) з проханням надати роз'яснення з приводу доповнення до ст. 52 «Закону про тваринний світ» про правомірність використання засобів відлову тварин (давлячих пасток, капканів, кротоловок, монониткових сіток) в наукових, учбових, санітарно-епідеміологічних цілях.
4. Про українську теріологічну номенклатуру. Ухвалити нову редакцію українських назв родів та видів ссавців фауни України та українських назв родин ссавців світової фауни. Рекомендувати розмістити цю інформацію на сайті товариства.
5. Про Казантипський заповідник. Підтримати зусилля керівництва Казантипського заповідника в подальшому відстоюванні цілісності території і удосконаленню охорони фауни ссавців, як наземної, так і морської.
6. Схвалити роботу з розвитку веб-сайтів Українського теріологічного товариства «Теріологічна школа» та «Український центр охорони кажанів» та підготовки чергових випусків видання «Праці Теріологічної школи» та бюлетеню «Novitates Theriologicae».
7. Головою Теріошколи перезатвердити Ігоря Загороднюка, головою Ради школи за традицією обрати співголовою Оргкомітету поточної школи — Миколу Товпинця; Раду школи затвердити у складі: О. Годлевська, І. Дикий, І. Євстаф'єв, І. Загороднюк, О. Киселюк, В. Лобков, З. Селюніна, В. Тищенко, М. Товпинець.
8. Висловити подяку організаторам XVIII Теріологічної школи-семінару за створення і забезпечення сприятливих робочих та побутових умов, зокрема членам оргкомітету від Ради школи І. Євстаф'єву, П. Гольдіну, М. Товпинцю, членам оргкомітету від приймаючої сторони Н. Калініній, Н. Литвинюк, директору Казантипського заповідника Р. Бондаренко.
9. Про наступну школу та її основну тематику. Вітати пропозицію колег з Чорноморського біосферного заповідника НАН України провести XIX Теріологічну школу-семінар на їх базі. Співголовою школи обрати постійного учасника теріошкіл, старшого наукового співробітника ЧБЗ Зою Володимирівну Селюніну. Основною темою наступної школи рекомендувати «Теріофауна заповідних територій та збереження ссавців».